

Sergey Lvoviç Tolstoy

I FƏSİL

I-VII fəsillərdə hər şey yenə də Yasnaya Polyana xatırladır. Özünün də dediyi kimi, "Levinin "şerbatski elementiylə" batıb gədən öz dünyasına, sahmanına heyfi gəlirdi". Levinin Tolstoyla, "şerbatski elementi" isə "bersovski elementi" ilə əvəz etsək, Yasnaya Polyana 70-ci illərdəki tələyinə gedib çıxarıq. Levinin malikanəsində Kitinin bacısı Dolli Oblonskinin ailəsi yaşadığı kimi, Yasnaya Polyandakı fligeldə də Sofya Andreyevnanın bacısı Tatyana Andreyevna Kuzminskayanın ailəsi yaşayırdı.

II FƏSİL

Hətta ən kiçik xırdalıqlar belə Yasnaya Polyandakı həyatı xatırladır. Məsələn, moruq mürəbbəsinin suyla, yoxsa su əlavə etmədən bişirilməsi məsələsi. Yasnaya Polyana müəyyən işlərlə bağlı Moskvada fəaliyyət göstərən "Azbuca" nəşriyyatının ağbəniz, kök alman sahibi F.F.Risin də gəldiyini xatırlayıram. Yasnaya Polyana moruq mürəbbəsinin su ilə bişirildiyini görüb, susuz bişirməyi məsləhət görmüşdü. Bu üsul əvvəlcə şübhə doğursa da, sınaqdan keçiriləndən sonra çox bəyənilmişdi.

III FƏSİL

"Ucuz mallar"dan ev, məişət üçün lazım olan müəyyən şeylərin alınması Sofya Andreyevna və Tatyana Andreyevnanın üzərinə düşürdü. "Ucuz mallar" və ya "ucuzluq" dükanların brak və ya satılmayıb-qalan malların ucuz qiymətə satılmasıdır.

IV FƏSİL

"Levin knyaginiyanı başqa kürekənlər kimi "maman" çağırırdı. Və bu, knyaginiyaya xoş deyildi". "Levin qayınanasını nə qədər çox sevse belə, dünyasını dəyişmiş anasının ruhuna hörmət olaraq ona belə müraciət edə bilməyib. Elə həmin bu səbəbdən də Lev Tolstoy qayınanasına "maman" və ya anaya müraciət zamanı istifadə olunan digər sözlərdən də heç birini deməyib. Ona ancaq Lyubov Aleksandrovnaya kimi müraciət edib.

V FƏSİL

"Tikilən fligeldə usta pilləkəni korlamışdı. Bütün pillələr sanki eniş üçün nəzərdə tutulmuşdu... İndisə podratçı həmin bu pillələri saxlayaraq ona daha üç pillə də əlavə etmək istəyirdi". O, pilləkənləri düzəldə biləcəyinə əmin idi. O deyirdi: " - kim ki lap aşağıdan, əvvəldən başlayacaq, gedər, gedər, gələr". Eynən belə bir hadisə 1872-ci ildə Yasnaya Polyana evin yenidən tikilməsi zamanı baş vermişdi. "Gedər, gedər, gələr" ifadəsini o, adətən, "ya Allah" umuduna, əvvəlcədən planlaşdırılmamış işlər olanda deyirdi...

IX FƏSİL

Levin, Obolonski və Veslovskinin ov səhnələri Tolstoyun 70-ci illərdəki ovunu xatırladır. Levinin getdiyi birinci bataqlıq Yasnaya Polyanadan 7 verst aralı olan Diqotne bataqlığıdır. Cil və qızılağa dolu, yaxınlığında dəyirman olan böyük Qvozdev bataqlığı Yasnaya Polyanadan iyirmi verst aralı, Karamişeva kəndinin yaxınlığındakı Solova çayının bataqlığıdır. Levin deyir: "Bu tərəfində adi tənbelcüllüt quşları, Qvozdev bataqlığının o tərəfində isə orta tənbelcüllüt quşları var". Levin sözünü axıra kimi demir və oxucu üçün nəyin bu tərəfini dediyi anlaşılmaz qalır. Tolstoy dəmir yolu ilə iki yerə bölünmüş bataqlığı nəzərdə tuturdu. 1873 və ya 1874-cü ildə Lev Nikolayeviç bu bataqlıqlara qonağı skripkaçı İppolit Maxyloviç Naqornovla getmişdi. Yadımdadır ki, o, eynən Veslovki kimi Naqornovun təsadüfən açılan gülləsinin Lev Nikolayeviçin setteri Doranın dalınca qaçan itə dəyməsindən narazı qalmışdı. Levinin iti Laskanın da öz prototipi var. O, Lev Nikolayeviçin setteri Doradır. Ona bu ad Dikkensin "David Kopperfild" romanındakı qəhrəmanın şərəfinə qoyulub.

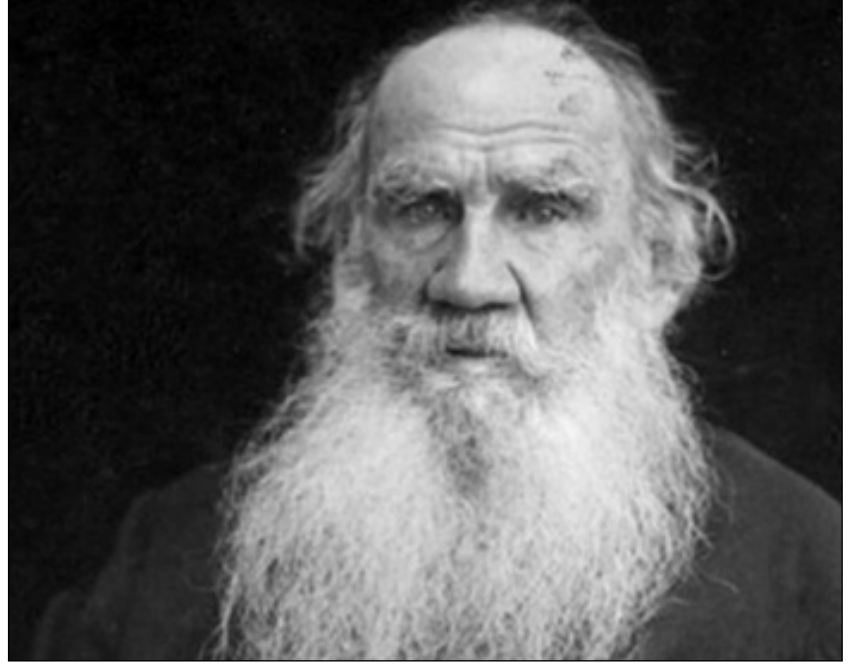
XIV VƏ XV FƏSİLLƏR

Levinin Kitini qışqanması səhnələrində Tolstoy sifətini özünü yazıb. Epizod Levinin Veslovkiyə bunu deməsiylə bitir: "Mən sizə

dusa içindəki bu narahatlığı mənimlə bölüşdü. Sonya da buna fikir vermişdi və nə edəcəyini bilmirdi. Bu, səhəri gün Lev Nikolayeviçin əmri ilə hazırlanan faytonun arabaçası həmin gəncə "atların yola çıxmağa hazır olduğunu" deməsiylə bitdi. Kuzminskayanın sözlərinə görə, Pisarev də Anatoli Şostakın qovulduğu üsulla qovulub: hər ikisinə də deyiblər ki, sizin üçün atlar hazır. Mənim buna şübhəm var. Atamın Pisareva qarşı qışqanclığını xatırlayıram. Amma ona "sizin üçün atlar hazır" deyilməsini xatırlamıram.

XXVI-XXX FƏSİLLƏR

Tolstoyun hansı zadəgan toplantılarında iştirak etdiyi aydınlaşdırılmayıb. Orda iştirak etməsinə Yasnaya Polyandakı sandıqda iki zadəgan mundirinin (biri atasının, biri özünün) olması sübut edir. Zadəgan toplantıları ildə üç dəfə keçirilirdi. Tula toplantısı romanın yazıldığı vaxtlarda - 1873-cü ildə baş tutmuşdu. Bəlkə də, Tolstoy orda olub, bəlkə də, heç olmayıb. O haqda həmin toplantıda iştirak edən zadəganlardan eşidib. Kaşın zadəgan toplantısı Tula toplantısının həmin ilki görüşünü xatırla-

Atamla bağlı xatirələr

XIX FƏSİLLƏR

Tolstoy Vronskinin malikanəsinə oxşar varlı ailələrin malikanələrində çox olmuşdu. Onların içində ən çox Mtsenk qəzasının Voin kəndindəki P.P.Novosiltsevin və Boqoroditskda (Tula quberniyası) A.P.Bobrinskinin malikanəsi bənzəyir. Lev Nikolayeviç Novosiltsevin malikanəsi haqqında 1865-ci ildə yoldaşına yazırdı: "gözəllik və nəciblik üçün hər şey - parklar, göllər, points de vue (lanşafta mənzərə) və hamısı da çox gözəl". Bobrinskinin malikanəsində o, çox güman ki, 1873-cü ildə D.D.Obolenskiylə Boqoroditsk qəzasında ov vaxtı olub. Bobrinski Tula quberniyasının ən varlı torpaq sahibkarlarından biri idi. Eynən Vronski kimi o da öz hesabına xəstəxana Boqoroditskdə tikdirmişdi.

XIX FƏSİL

Anna Vronskinin evində yaşayan həkim haqqında deyirdi: "Deyə bilmərəm ki, o tamam nihilistdir, amma ki bığaqla yeyir...". Bığaqla yemək, yeməyi ağzına çəngəllə yox, bığaqla qoymaq nəzərdə tutulur. Bu, o zamanlar, elə indinin özündə də pis vərdiş hesab olunur. Annanın fikrincə, bu cür pis maneralar ancaq "nihilistlərdə" ola bilər.

XXV FƏSİL

Anna Hötedən bir qutu kitab almışdı. Hötenin Moskvada məşhur ingilis və fransız kitablar dükanı vardı.

dir. 1873-cü ilə kimi orda başçı Minin olub. Ona Koznişevin Snetkova haqqında dediklərini şamil etmək olar: "O, hər zaman zadəganlığın tərəfində olub, xalq təhsilinə qarşı çıxıb və zemstvoya böyük anlam verirdi".

Romanda Kaşində Snetkovun yerinə Nevedovskini seçilməsi təsvir olunub. O, daha çox müasir zadəgan idi və zemstvoyaya da üreyi yanırı. Həmçinin Tulada da 1873-cü ilin dekabrında Mininin yerinə Pyotr Fedoroviç Samarin təyin olunmuşdu. O, təhsilli, reformları sevən bir adam idi.

Zadəgan başçıların necə seçildiyini bilmək üçün seçki haqda qanunun maddəsini bilmək lazımdır. Bu maddəyə əsasən mütləq şəkildə iki şəxsi - başçını və buna namizədi seçmək lazım idi. Lakin onlar ayrı-ayrılıqda seçilmirdilər. Çox səs toplayan başçı, az səs yığan isə namizəd olurdu. Birinci seçilən şəxs hələ başçı seçilmiş olmur. İkinci seçilən şəxs daha çox səs toplayıb başçı təyin edilə bilər. Buna görə də seçkiləri elə qurmaq lazım idi ki, çoxluğun istəmədiyini şəxs az səs toplansın. Bütün intriqaqlar bu maddədəki oyunlara görə gedirdi. Snetkov seçiləndə Nevedovskinin partiyası öz namizədini Snetkovdan daha çox səs üstünlüyü ilə irəliyə çəkmək istədi və buna da nail ola bildi.

Ardı var
Rus dilindən tərcümə edən:
Xanım Aydın

■ Fərid Hüseyn

əvvəli ötən sayda

Ziddiyətli fikirlər

Levin obrazının əsərə nə qazandığı, hansı gücü qatdığı barədə müxtəlif fikirlər var. Bəziləri hesab edir ki, bu obraz tamamilə gərəksiz, əsərə dinamika, maraq baxımından heç nə verməyən, romanın "darıxdırıcılıq yükünü" artıran bir obrazdır, bəziləri isə əksinə, onun əsərə paralel xətt qazandırdığını, daha da oxunaqlı etdiyini, struktural olaraq, həmçinin mənə cəhətdə də romanın məşqabını genişləndirdiyini qeyd edirlər. Amma hər şeydən əvvəl düşünmək lazımdır ki, Tolstoy bu xətti nəticəni göstərmək üçün qələmə alıb. Yəni Kitti və Levin xətti əsər boyunca davam edən EPILOQdur. Mənim ələməmdə, həmin xəttin, Levin obrazının mahiyyəti bundan ibarətdir: "Ailə həyatında düzgün tərəf müqabili seçmək əsas şərtidir". Levin və Kiti xətti, əslində, bu mahiyyəti - seçimin düzgünlüyünü izah etmək, oxucuya xoşbəxtliyin yerini göstərmək üçündür və onların sonradan bir-birinə qarşı məhəbbəti, uğurlu ailələri və s. - bütün bunlar, məncə, düzgün tərəf müqabili seçimini təqdir etməkdən ötrüdür. Romanın ilk qeydlərində Levin obrazı olmayıb, çünki Tolstoy bu əsəri yasaq məhəbbət romanı sayılan "Kamelyalı qadın" a cavab kimi nəzərdə tutub. Tolstoyun tədqiqatçısı Eikhenbaum qeyd edir ki, əsərin əvvəlində Annanın geyindiyi paltar, əslində, Annanın geyinəcəyi bir paltar deyil, yəni romanın başlanğıcında Anna sanki bir qızçıq kimi təsvir olunur, sadəcə sonradan müəllif əsərin nəzərdə tutulan mahiyyətini dəyişib deyə belə bir fərq meydana çıxıb. Elif Batumanın Levin obrazı ilə bağlı maraqlı bir fikri var, o, qeyd edir ki: "Tolstoy Annanın yazmağa girişində, - "Bu fransız zina romanının bir variantını yazacam" deyəndə, o, öz yazıçı mövqeyindən çox uzaqlaşır. Həddən artıq susqun, Annanı yazmaq üçün ona lazım olan şəfqəti özündə tapa bilmir. Buna görə də ancaq öz obrazını (Levinin timsalında - F.H.) hekayəyə daxil edir". Yəni Tolstoy öz idealist fikirlərini Levin vasitəsi ilə oxuculara çatdırır. Ona görə də Levin obrazını qəhrəman kimi deyil, vasitə - məqsəd kimi qələmə verirlər. Onu bir qəhrəman kimi deyil,

əsərin mahiyyətinə xidmət edən bir missiya daşıyıcısı - təyinatlı bir şəxs qismində anlayırlar. Görünür, Levin obrazının müxtəlif tədqiqatçılara "süni obraz" təsiri bağışlaması da məhz bu amillə bu və ya digər formada bağlıdır.

E.Batuman əlavə edir ki: "Romanda Annadan əvvəl Levin obrazı ilə qarşılaşırıq, və Anna öləndən sonra uzun bir Səkkizinci Hissə gəlir. Dövrün tənqidçiləri bu hissənin mənasını başa düşə bilmirlər. Deyirlər ki, gərək bu kitabın adı "Anna Karenina" yox, "Pava" olaydı. Pava da Levinin atının adıdır. Məncə, səbəb budur: mətnin strukturu, gündəlik həyatın bir növ yuxu variantıdır. Material yenə də sizin həyatınızdır amma, onun yüngülcə dəyişdirilmiş variantıdır. Və Annanın hekayəsi də bir tərəfdən, elə bil, Levinin gördüyü bir yuxudur. Sanki Levin bütün əsəri beynində quran adamdır. Yəni Levin əsərdə əsəbimizi korlaya bilər, amma ona ehtiyacımız var".

Məsələnin mahiyyətini bir az da açsaq belə nəticə hasil olur ki, Tolstoy özü də Levin timsalında bu

nın davamını göstərir. Əgər bu romanı Dostoyevski yazsaydı, o zaman əsər "Anna Karenina"nın ölümü ilə tamamlanardı və biz Levinin, Kitinin, Vronskinin, uşaqların və sair aqibəti haqqında öz versiyalarımızı davam etdirərdik. Çünki Dostoyevski, adətən, əsərlərində sonluğu açıq saxlayır. Dostoyevskinin romanları yarımçıq ömrü, Tolstoyun əsərləri isə tamamlanmış həyatı xarakterizə edir. Dostoyevski insanın vəziyyətdən xilasa qədər müşayiət edir, Tolstoy ölüm ayağına qədər. Məncə, bu fərq onların yaradıcılığında başlıca seçilən əlamətlərindədir və onların müəllif, dünyagörüşü konsepsiyasının əsasında ayrı-ayrı qütblərdə dayanan amillərdəndir.

Bezginlik

Lev Tolstoy "Anna Karenina"nı yazdığı dövrdə gündəlik yazmırdı. Çünki bu roman həm də onun həyatı idi. Ancaq bu çətin, dözülməz bir həyat idi. Bu əsəri yazmaq, bədbəxt insanlarla ardıcıl ünsiyyət müəllifi bezdirir, tənqə getirirdi.

yildi. Ona görə də Annanın ölümünü müəllifə ona irad tutanlara deyirdi: "Puşkin bir dəfə bir yaxınına belə deyir: "Gör Tatyana nə iş gördü, - ərə getdi. Heç gözləməzdim ondan. Bu fikri mən də Anna haqqında dilə gətirərdim. Mənim qəhrəmanlarım da mən necə istəyirəmşə elə yox, həyatın diktəsi ilə neyləyə bilərlərsə onu edirlər".

İnsan özünü qoruyur, bələlərdən hiş eləməyə çalışır, ancaq hər nə qədər qorusa da tam mənada bələləndən xilas ola bilmir. Çünki insan sabahından xəbərsizdir, belə olan təqdirdə insan aqibəti - taleyi ilə hesablaşmalı olur. Tolstoy həyatilik baxımından labüd sonluğa müdaxilə etmir. Əgər o, sonluğa müdaxilə etsəydi, onda əsərdə Levinin timsalında həyatın mahiyyəti, dünyanın nə üçün belə yaradılması, insanların nə üçün mövcud olduqları barədəki suallar öz əhəmiyyətini itirəcəkdi.

Təkrarlanan çevrə

Lev Tolstoy əsər boyu "təkrarlanan çevrə" adlı ədəbi priyomdan istifadə edib. Onlardan ən barizi Annanın məhəbbətinin başladığı və bitdiyi nöqtədir. Anna Vronskiyə qatar stansiyasında vurulur və axırda da özünü qatarın altına atır. Yəni bir stansiyada (stansiya gəldi-gedərlik, fanilik ünvanı sayılır) başlanan eşq, başqa bir stansiyada başa çatır. Sanki məntiq tamamlanır. "Leyli və Məcnun"da da vəziyyət eynidir, yəni Məcnunluq Leylidə başladığı kimi onda da tamamlanır. Yəni Leylinin varlığını görüb Məcnunluq həyatı qazanan Məcnun onun məzarını görəndən sonra da həyatını itirir. Bununla da çevrə qapanır.

Anna Vronskini sevəndən sonra vəsvəsəyə düşür, tərəddüdlər onu boğur, "belə olmaz" deyir özünə. Ancaq hər dəfə də qəlbi ilə döyüşdə məğlub olur - Vronskini görməyə tələsir. Eləcə də əsərin sonunda Vronski barədə Anna çoxsaylı tərəddüdlər keçirir, şübhələr onu boğur və o bu dəfə də məğlub olur - özünü qatarın altına atır. Yəni ilkin tərəddüdlər Annanın eşqə, son tərəddüdlər isə ölümə səsləyir. Və Anna hər iki çağırışa cavab verir...

Müəllif mövqeyi

Tolstoyun bioqrafiyasını yazan müəlliflər özünü qatarın altına atan qadının real kimliyi barədə məlumat verirlər və qeyd edirlər ki, Tolstoy sevdiyi insana görə hər cür riskə gedib sonra özünü qatarın altına atan qadının fədakarlığı haqqında çox düşünmüş, həmin aqibət yazıçını sarsıtmışdır. Tolstoyu sarsıdan səbəb nə idi? Tolstoyu sarsıdan bir qanının fədakarlığı müqabilində mükafatının ölüm olması sarsıdır. Tolstoy fədakarlığın mükafatının yalnız və yalnız Allah və dürüstlük yolunda məqbul sayır. Tolstoy hissi planda fədakarlığı yüksək qiymətləndirir, amma fədakarlığın hansı məram uğrunda edildiyini də diqqətdən qaçırmır. Bəzi müəlliflər, yazıçılar adı insanların Allaha xitabən dediyi sözü, sırf roman sənəti kontekstində Tolstoya da deyirlər: "Hər şeyi görəndə, hər şeyi bilən..." Tolstoy özünə müəllif kimi elə bir mövqə seçib ki, oradan həm əli Tanrıya çatır, həm də bizim aramızdadır... Bu mənada Tolstoyun gücü həm də onun müəllif mövqeyindəndir...

Ardı var

Ağlın toxluğundan qəlbin acılığına

(Lev Tolstoyun "Anna Karenina" romanı barədə)

Çünki Tolstoy əsərin yazılmasının bu qədər - üç il uzanacağını gözləməirdi. Romanın təkə birinci hissəsi müəllif tərəfindən 10 dəfə redaktə olunub və həcmi 2560 səhifədən çoxdur.

Əsərin ilk versiyasında Tolstoy Levinin adını Lvov yazıb. Tolstoya dostları Lvov deyə xitab edirdilər. Bu məqam da Levin obrazının Tolstoy olmasını təsdiq edən faktlardandır. Tolstoyun düşüncələrini ən çox məşğul edən dünyaya verilən suallar idi ki, Levinin də eyni məsələlər rahat buraxmırdı. Tolstoy gündəliklərini yazarkən fəlsəfi suallara köklənmişdi, sonradan onun gündəliyindəki bəzi qeydləri ayrı-ayrı kitablara toplayıb, oçerklər, fəlsəfi əsərlər kimi nəşr etdilər. Tolstoy Levin vasitəsi ilə onu düşündürən sualları dünyaya ünvanlayırdı deyə daha onun gündəlik yazmağına, görünür, lüzum qalmırdı. Amma budəfəki suallar - əsərdəki suallar daha çətin idi, çünki gündəliklərdən fərqli olaraq oradakı suallar ancaq bir nəfərin rakursundan cavablandırılmır. Levin həyata ünvanladığı sualların cavablarını başqa insanlardan almağa çalışır, ona görə də fikirlər haçalanır. Nəticədə müəllif yaxasını daha geniş planda çıxılmazlığın əlinə verir. Məhz bu səbəbdən, müəllif onu yoran suallardan xilas olmaq üçün yazırdı ki, "bu əsər mənimçün həddən artıq zəhlətökən əsərdir". Yaxud qeyd edirdi ki, "kaş kimsə bu romanı mənim yerimə yazıb bitirəydi". Tolstoy özünün də tam dəqiq cavablar tapa bilmədiyi suallara indi hər baxımdan cavab verməli idi.

əsərə daxil olmaq istəyib. Bəs onda romanda Kiti surəti niyə var? Kiti də bu və ya başqa formada, hansısa əlamətləri ilə Lev Tolstoyun həyat yoldaşına bənzəyir. Tolstoy, sanki, zinakar ailə modelinə qarşı Levin və Kiti timsalında öz ailəsini nümunə qoyub. Tolstoyun öz ailəsi də tam mənada ideal olmayıb, hətta onun ölümünə səbəb kimi bəzən ailə həyatından bezdiyini göstərir. Məsələnin kökündə dayanan səbəb odur ki, Tolstoyun Levin obrazı idealistdir, bir qədər də romantikdir. Tolstoy özlərini qəhrəman edib, yaşadığı vəziyyəti yox. Yəni, Tolstoy Levin ilə öz idealını - günahsız Tolstoyu yaradıb, Kiti obrazı ilə də ideal xanımının - həlim, diltapan, Sofya Tolstoyovanı. Ona görə də əsərdə həmin xətt müəllif üçün bunca vacibdir və onu sona qədər davam etdirməyə çalışıb. Necə ki idealımız biz öləndən sonra da öz varlığını davam etdirir. Eləcə də Annanın ölümündən sonra Levin məhəbbət ideali-